

М. Я. Височанська,
к. е. н., Інститут агроекології і природокоористування НААН
ORCID ID: 0000-0003-2116-9991

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.11.22

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ НА ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

M. Vysochanska,
PhD in Economics, Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS, Kyiv, Ukraine

CONCEPTUAL ASPECTS OF AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT IN THE BORDER TERRITORIES OF UKRAINE

У статті проаналізовано етапи аграрного та агроекологічного розвитку за часів незалежності України, а також проаналізовано потенціал і можливості прикордонних територій та кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб населення за період 2010–2019 років, щоб у подальшому можна оцінити прогноз ефективності співробітництва між регіонами транскордонних територій ЄС. Досліджено та представлено нормативно-правову складову аграрної галузі України та Європейського Союзу. Висвітлено еколого-економічні аспекти співробітництва між прикордонними територіями та країнами ЄС. Проаналізовано інноваційний потенціал прикордонних територій та продуктивність праці для залучення та розвитку аграрного сектору прикордонних територій. Вивчено та узагальнено основні можливі шляхи ефективної співпраці з ЄС. Запропоновано основні заходи, що дозволять підвищити еколого-економічний потенціал аграрної сфери в Україні.

Визначено, що забезпечення конкурентоспроможного аграрного сектору економіки України в умовах ринкових взаємовідносин із Європейським Союзом можливе при розвитку міжнародного транскордонного співробітництва, яке в Україні набуває все більшого значення. В аграрній сфері конкурентоспроможність виступає як сукупність характеристик та застосовується по відношенню як до видів продукції, так і до підприємств, галузей, регіонів та національної економіки. Відмічено, що під конкурентоспроможністю сільського господарства треба розуміти можливість аграрної галузі забезпечувати виробництво та реалізацію продукції, яка за своїми ціновими, якісними та іншими властивостями є привабливішою за продукцію конкурентів, що дає можливість галузі підтримувати або розширювати свої позиції на ринку, забезпечувати сталий розвиток.

Доведено, що екологічний баланс та раціональне використання природних ресурсів, необхідно створювати збалансованість ведення сільського господарства, зменшення наслідків антропогенного впливу та відновлення деградованих територій. Одним із компонентів екологічного аспекту також має бути екологізація сільськогосподарських підприємств та залучення інвестицій в охорону та раціональне використання природних ресурсів, а ще для впровадження сучасних інноваційних підходів в агропромисловій галузі.

The article analyzes the stages of agrarian and agroecological development since the independence of Ukraine, as well as analyzes the potential and opportunities of border areas and the number of business entities per 10 thousand people for the period 2010–2019, so that in the future we can assess the effectiveness of cooperation between regions cross-border areas of the EU. The normative-legal component of the agrarian branch of Ukraine and the European Union is researched and presented. Ecological and economic aspects of cooperation between border areas and EU countries are highlighted. The innovative potential of border areas and labor productivity for the involvement and development of the agricultural sector of border areas are analyzed. The main

possible ways of effective cooperation with the EU have been studied and generalized. The main measures that will increase the ecological and economic potential of the agricultural sector in Ukraine are proposed.

It is determined that ensuring a competitive agricultural sector of Ukraine's economy in terms of market relations with the European Union is possible with the development of international cross-border cooperation, which is becoming increasingly important in Ukraine. In the agricultural sector, competitiveness acts as a set of characteristics and is applied to both types of products and enterprises, industries, regions and the national economy. It is noted that the competitiveness of agriculture should be understood as the ability of the agricultural sector to ensure the production and sale of products that are more attractive in price, quality and other properties than competitors, which allows the industry to maintain or expand its market position, ensure sustainable development.

It is proved that the ecological balance and rational use of natural resources, it is necessary to create a balance of agriculture, reduce the effects of anthropogenic impact and restore degraded areas. One of the components of the environmental aspect should also be the greening of agricultural enterprises and attracting investment in the protection and rational use of natural resources, as well as for the introduction of modern innovative approaches in the agro-industrial sector.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, прикордонні регіони, регіональний розвиток територій, агропромисловий сектор, інноваційний розвиток, сільське господарство.

Key words: cross-border cooperation, border regions, regional development of territories, agro-industrial sector, innovative development, agriculture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За останні роки значну роль і значення в сільсько-му господарстві та в агропромисловому комплексі загалом відіграють природні фактори, які зумовлюють нерівномірність його функціонування. Основу складають природно-кліматичні чинники виробництва, які підпадають під вплив наслідків глобальних кліматичних змін. Як наслідок, сільське господарство є одним із найвразливіших секторів економіки, де з кожним роком зростають еколого-економічні ризики.

Природно-кліматичні загрози в підприємстві агропромислового комплексу становлять потенційну небезпеку для отримання кінцевої тваринницької та рослинницької продукції. Це призводить до втрати активів, прибутків та швидкими темпами спонукає до можливих збитків, нерентабельності та банкрутства. Більшість посівних площ сільськогосподарських культур в Україні розташовуються в зоні ризикованого землеробства, де є постійний ризик втрати обсягів урожаю в надто посушливий рік або втрати якості урожаю в надмірно дощовий.

Особливість ведення сільського господарства зумовлена його тісною залежністю від агрокліматичних факторів, що створює нерівнозначні умови для ведення сільського господарства як на території однієї країни, так і в різних країнах.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розроблення перспективних напрямів розвитку еколого-економічних засад аграрного сектору на прикордонних територіях України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Варто зазначити, що різні аспекти вивчення еколого-економічних засад розвитку аграрного сектору у

своїх роботах розкрили такі вчені: В.Г. Андрійчук, М.В. Гладій, П.Т. Саблук, В.В. Россоха, М.І. Долішній та низка інших. Досліджували питання еколого-економічних засад прикордонних територій такі провідні вчені: Л.М. Грановська, Ю.І. Стадницький, Л.Є. Купінець, А.Я. Гадзало, В.С. Кравців, В.П. Мікловди та інші. Проте питання ведення збалансованого сільського господарства на прикордонних територіях досі залишається не повністю розкрито, а водночас і дискусійним.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із головних аспектів розвитку аграрного сектору на території України та її прикордонних територіях має бути досконале інституційне забезпечення, що створює умови та можливості ефективної взаємодії не тільки в аграрній галузі, а й формує той самий ланцюг соціальних та еколого-економічних факторів для забезпечення стійкості та збалансованого ведення сільського господарства.

Погодившись із твердженнями [1; 2], що інституційне забезпечення аграрної сфери — це сукупність інститутів державного і недержавного спрямування, котрі забезпечують правове, організаційне та економічне середовище, необхідне для підтримки ефективного здійснення і подальшого розвитку сільського господарства, було вирішено розглянути в дослідженні розвиток інституціонального забезпечення, зокрема нормативно-правову базу, яка розпочала формуватися за часів незалежності України, та більш детально вивчити аграрний та агроекологічний розвиток нормативно-правового поля (табл. 1).

Також, досліджуючи ретроспективу етапів розвитку аграрного сектору, можна проглянути певну закономірність впливу локалізації ресурсу як земельного, так і людського (рис. 1).

Таблиця 1. Розвиток нормативно-правового забезпечення аграрного та агроекологічного розвитку за часів або за роки незалежності України

№	Аграрний розвиток	
1	Закон України від 17 жовтня 1990 року № 400-XII	«Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві»
2	Постанова КМУ від 29 липня 1992 року № 423	«Про вдосконалення формування інвестицій на соціальний розвиток села та агропромислового комплексу»
3	Постанова КМУ від 14 березня 1992 року № 133	«Про деякі питання розвитку селянських (фермерських) господарств»
4	Указ Президента України від 10 листопада 1994 року № 1529/94	«Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки»
5	Указ Президента України від 7 червня 2000 року № 772/2000	«Питання Міністерства аграрної політики України»
6	Указ Президента України від 20 грудня 2000 року № 1356/2000	«Про основні засади розвитку соціальної сфери села»
7	Закон України від 18 жовтня 2005 року № 2982-IV	«Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року»
8	Постанова КМУ від 19 вересня 2007 р. № 1158	«Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 р.»
9	Розпорядження КМУ від 13 вересня 2017 р. № 664-р	«Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 рр.»
10	Розпорядження КМУ від 17 квітня 2019 року № 254-р	«Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2022 року»
Агроекологічний розвиток		
11	Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III	Земельний кодекс України
12	Закон України від 19 червня 2003 року № 962-IV	«Про охорону земель»
13	Закон України від 19 червня 2003 року № 963-IV	«Про державний контроль за використанням та охороною земель»
14	Закон України від 22 травня 2003 року № 858-IV	«Про землеустрій»

Джерело: сформовано автором на основі [3].

— Пострадянській етап формував у собі перехід ведення сільського господарства та виробництва сільськогосподарської продукції в сільській місцевості до етапу залучення регіональних виробництв та підприємств, формуючий регіональні аграрні комплекси.

— Етап монокультуризації створив підґрунтя вільного внутрішнього ринку, що дало змогу сільськогосподарським підприємцям та фермерам не бути залежними від місцевого споживання, а використовувати можливості широкого збуту та залучати невеликі інвестиції.

— Експортно-імпортна орієнтація з кожним роком залучає все більше аграрних підприємств та відкриває міжнародне аграрне співробітництво, більшу перевагу від цього партнерства отримують прикордонні території та регіони, які мають привілеї.

Отже, кон'юнктура розвитку аграрного сектора за останні роки є в постійній трансформації, але це ніяким чином не впливає на соціально-економічний розвиток місцевих територій. Виробництво сільськогосподарської продукції та її переробка не забезпечують потреби населення України в якісних продуктах харчування, а промисловість — у сировині [1].

Забезпечення конкурентоспроможного аграрного сектора економіки України в умовах ринкових взаємовідносин із Європейським Союзом можливе у разі розвитку міжнародного транскордонного співробітництва, яке в Україні набуває все більшого значення. В аграрній сфері конкурентоспроможність виступає як сукупність характеристик та застосовується по відношенню як до видів продукції, так і до підприємств, галузей, регіонів та національної економіки. Під конкурентоспроможністю сільського господарства треба розуміти можливість аграрної галузі забезпечувати виробництво та реалізацію

стик та застосовується по відношенню як до видів продукції, так і до підприємств, галузей, регіонів та національної економіки. Під конкурентоспроможністю сільського господарства треба розуміти можливість аграрної галузі забезпечувати виробництво та реалізацію

Рис. 1. Етапи розвитку формування інституціонального забезпечення аграрного сектора на прикордонних територіях

Джерело: сформовано на основі [5].

Таблиця 2. Аспекти розвитку аграрної політики в контексті ЄС

Продовольча безпека	
1957	Римський договір утворює Європейську економічну спільноту між західними європейськими країнами
1970-1980	Управління постачанням. Ферми настільки продуктивні, що вони виробляють більше продовольства, ніж необхідно
Сталий розвиток	
1991-1992	САР переходить від підтримки ринку до підтримки товаровиробників. Вартість підтримки знижується, і замінена на прямі виплати фермерам. Запроваджується програма LEADER, декларується більш екологічно чисте фермерство
Середина 1990-х	Впроваджено перше Європейське законодавство щодо органічного продовольства
2000-2013	САР спрямована на зміцнення економічної і екологічної конкурентоспроможності аграрного сектору і підвищення добробуту з використання інструментів прямої підтримки й програм сільського розвитку
2014-2020	Підтримка доходів фермерів для стимулювання зростання зайнятості; запровадження «зелених» платежів для довгострокової продуктивності та збереження екосистем; зростання інвестицій у дослідження та інновації; підвищення збалансованості агропродовольчого ланцюга; заохочення до агроекологічних ініціатив

Джерело: сформовано на основі [5].

продукції, яка за своїми ціновими, якісними та іншими властивостями є привабливішою за продукцію конкурентів, що дає можливість галузі підтримувати або розширювати свої позиції на ринку, забезпечувати сталий розвиток. Але для ефективної співпраці необхідно проаналізувати етапи розвитку аграрної політики Європейського Союзу (табл. 2).

Рішучим критерієм формування еколого-економічних аспектів має бути впровадження нових підходів та інновацій у аграрному секторі. Із впровадженням інноваційних підходів в цьому секторі відзначається позитивна динаміка розвитку всіх його сфер. Як зазначають у [6], інноваційну діяльність у сільському господарстві запропоновано розглядати на декількох етапах:

- розробка інновацій;
- апробація та перевірка інновацій;
- впровадження у виробництво.

Головною задачею інноваційних підходів в аграрному секторі є забезпечення еколого-економічної

стійкості сільськогосподарського виробництва. Треба зазначити, що розробка інновацій та їх впровадження полягає переважно в технічному забезпеченні в аграрному виробництві, новітніх методологічних підходах та розвитку ресурсозберігаючих технологій в АПК. Розглянемо частку промислових підприємств, що впроваджували інновації на прикордонних територіях України у 2010—2019 роках (табл. 3).

Аналізуючи таблиці 3 щодо частки промислових підприємств, які впроваджували інновації на прикордонних територіях України за період 2010—2019 рр., можна побачити, що чільне місце займає Київська, Закарпатська, Рівненська області, з найменшим показником — Житомирська, Сумська, Чернігівська області.

Бачимо позитивну тенденцію до збільшення частки реалізованої інноваційної продукції, а також поступове збільшення питомої ваги інноваційно-активних підприємств на прикордонних територіях України. Це свідчить про раціональність обраних аспектів та ефективність інституціональної складової в контексті промислового виробництва.

Отже, можемо стверджувати, що впровадження інноваційних підходів на прикордонних територіях України відмічається низькими показниками. Це може бути пов'язано з низьким рівнем фінансового забезпечення підприємств, збитковою прибутковістю та технологічно застарілою агротехнікою.

Тому, як уже зазначалося вище, для залучення нових підходів та інновацій має бути сформована концепція або національний погляд еколого-економічних відносин між Україною та її прикордонними територіями і Європейським Союзом. Однією з головних економічних передумов ринкової економіки ЄС та співробітництва є "Копенгагенські критерії" членства в Європейському Союзі, де чітко визначено та вказано основні положення [10]:

- наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск у межах внутрішнього і зовнішнього ринку;
- стабільність інститутів, що гарантують демократію та верховенство права;
- здатність відповідати за управлінські рішення та дотримання цілей політичного, економічного, соціального, екологічного напрямку.

Таблиця 3. Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації на прикордонних територіях України за період 2010—2019 рр., %

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2017	2018	2019	Динаміка
Україна	11,2	11,3	11,5	12,8	13,6	13,6	15,2	15,6	13,8	-2,6
Вінницька	12,1	11,4	13,7	15,2	11,8	12,9	9,6	11,5	11,5	0,6
Волинська	10,3	11,1	12,1	10,0	9,0	10,6	15,1	10,4	10,4	-0,1
Житомирська	10,0	13,8	15,6	17,2	8,6	14,9	13,9	13,4	13,4	-3,4
Закарпатська	9,2	8,5	6,6	5,5	4,5	8,0	9,0	4,7	4,7	4,5
Івано-Франківська	14,1	17,4	17,1	17,0	15,9	18,4	17,8	16,2	16,2	2,1
Київська	6,9	7,4	8,0	9,7	8,8	13,0	11,0	11,9	11,9	5
Львівська	11,6	9,8	10,8	12,0	12,6	18,4	14,9	10,5	10,5	1,1
Одеська	12,9	12,8	14,0	11,3	9,8	17,2	15,3	16,0	16,0	3,1
Рівненська	9,6	10,5	14,2	13,4	14,5	9,8	5,2	13,2	13,2	3,6
Сумська	16,2	16,0	16,8	13,2	12,3	19,0	15,4	13,1	13,1	-3,1
Чернівецька	11,3	11,4	9,5	8,2	9,2	15,1	14,5	9,4	9,4	-1,9
Чернігівська	10,2	10,6	13,7	12,0	7,8	12,4	9,6	7,9	7,9	-2,3

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7—9].

Згідно з цим, необхідно представити та проаналізувати потенціал і можливості прикордонних територій та кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб населення за період 2010—2019 років, щоб у подальшому можна було оцінити прогноз ефективності співробітництва між регіонами транскордонних територій ЄС (табл. 4).

Як бачимо із табл. 4, за досліджуваній період 2010—2019 рр. кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб населення на прикордонних територіях України поступово збільшується, що свідчить про позитивну тенденцію розвитку та інвестиційною привабливістю регіонів.

Прикордонні території відмічаються нижчим рівнем еколого-економічного та соціального розвитку в порівнянні з районними та обласними центрами. Виникає складна ситуація щодо розвитку регіональної еколого-економічної політики, зокрема, розвитку аграрного підприємництва, якості життя населення, соціально-культурного розвитку, а також туристично-рекреаційної діяльності. Отже, актуалізується проблема розробки і реалізації дієвих засобів стимулювання розвитку аграрного сектору на прикордонних територіях України.

Динаміка продуктивності праці на прикордонних територіях свідчить про значний потенціал для розвитку та створення нових робочих місць. Для агропромислового виробництва це певний інструмент для збільшення частки доданої вартості у вартості валової продукції; оновлення основних засобів, впровадження енергозберігаючих технологій та технічних нововведень; удосконалення організації виробництва та інституційної інфраструктури; підвищення кваліфікації та поліпшення навичок працівників, забезпечення мотиваційної функції заробітної плати [12].

Таблиця 4. Кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб населення на прикордонних територіях України за період 2010—2019 років

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2017	2018	2019	Динаміка
Україна	274	283	351	379	449	461	425	435	462	188
Вінницька	188	193	313	330	479	504	435	438	452	264
Волинська	185	191	280	310	462	473	405	378	398	213
Житомирська	193	199	307	295	464	469	403	402	420	227
Закарпатська	167	171	302	311	457	475	413	408	403	236
Івано-Франківська	176	181	295	299	397	401	361	383	402	226
Київська	288	300	409	451	547	570	550	576	615	327
Львівська	252	258	293	326	464	475	438	457	494	242
Одеська	315	323	428	474	548	555	536	553	579	264
Рівненська	170	174	269	292	362	372	328	342	361	191
Сумська	201	206	304	254	400	409	362	372	388	187
Чернівецька	186	191	356	388	514	525	480	481	496	310
Чернігівська	175	180	309	342	398	420	382	390	413	238

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7—9].

Таблиця 5. Продуктивність праці зайнятого населення на прикордонних територіях України за період 2010—2019 років, тис. грн

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2017	2018	2019	Динаміка
Україна	53,4	64,1	71,7	74,6	87,8	120,9	184,6	179,4	202,6	149,2
Вінницька	34,0	41,6	47,1	51,4	66,5	88,7	144,2	139,7	159,2	125,2
Волинська	33,3	40,1	45,2	46,3	58,9	79,8	142,0	134,4	154,0	120,7
Житомирська	33,5	39,6	45,2	46,5	57,9	75,8	120,4	116,1	131,3	97,8
Закарпатська	28,8	34,5	40,3	39,5	46,3	55,8	86,7	83,5	92,9	64,1
Івано-Франківська	38,6	50,5	58,9	59,0	68,7	82,1	114,2	113,1	124,0	85,4
Київська	59,3	78,4	92,0	90,9	109,8	140,6	211,9	205,7	230,0	170,7
Львівська	38,0	47,3	56,3	57,3	70,2	90,9	140,3	135,5	152,7	114,7
Одеська	51,6	58,7	61,1	65,5	74,2	98,2	151,6	144,1	162,3	110,7
Рівненська	33,7	39,5	44,3	44,5	60,3	72,3	106,1	103,0	115,5	81,8
Сумська	36,9	44,1	48,0	51,9	63,1	88,3	117,4	116,0	130,0	93,1
Чернівецька	25,9	31,1	34,0	35,1	40,6	50,4	75,4	71,5	79,4	53,5
Чернігівська	35,4	44,5	50,3	51,2	64,1	85,5	133,0	125,7	141,9	106,5

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [7—9].

Наразі в Україні через недостатність розвитку інституційного середовища прикордонних територій залишаються одними з найбільш уразливих в економічному відношенні. Особливо страждають прикордонні території України. Хоча ці території характеризуються значною щільністю населення та високою ча-

Таблиця 6. Частки наявного доходу населення у ВРП на прикордонних територіях України за період 2010—2019 років, тис. грн

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2017	2018	2019	Динаміка
Україна	78,3	76,0	78,8	79,8	72,6	67,0	55,7	57,4	52,8	-25,5
Вінницька	111,8	107,4	107,3	103,1	86,0	76,8	77,8	73,4	67,3	-44,5
Волинська	102,8	98,0	97,7	99,9	86,7	80,5	77,0	76,9	72,9	-29,9
Житомирська	107,9	108,9	108,9	106,7	93,3	88,0	85,8	85,1	80,5	-27,4
Закарпатська	103,4	103,8	100,6	105,2	90,5	93,3	99,1	93,6	91,9	-11,5
Івано-Франківська	101,3	91,5	86,2	87,4	74,8	77,2	87,6	78,9	76,9	-24,4
Київська	74,7	65,4	65,6	68,5	61,8	55,0	56,3	59,5	59,1	-15,6
Львівська	101,0	93,7	90,2	92,8	82,1	77,1	77,3	82,1	81,6	-19,4
Одеська	72,2	74,3	82,1	87,8	77,5	75,7	79,9	78,9	78,7	6,5
Рівненська	106,1	103,5	105,3	111,4	88,0	85,8	95,9	99,7	97,5	-8,6
Сумська	107,4	99,0	104,0	100,2	88,8	80,1	89,2	95,8	93,0	-14,4
Чернівецька	123,4	120,9	124,6	128,3	111,6	115,5	114,9	120,0	118,9	-4,5
Чернігівська	107,9	100,6	103,1	104,4	87,0	78,6	77,0	94,3	91,3	-16,6

Джерело: розраховано автором за [13; 14].

Таблиця 7. Питома вага інвестицій на охорону та раціональне використання природних ресурсів на прикордонних територіях України за період 2010–2019 років, %

Регіон	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2017	2018	2019	Динаміка
Україна	1,43	0,34	0,32	0,33	0,31	0,30	2,46	1,44	1,96	0,53
Вінницька	1,04	0,14	0,27	0,08	0,10	0,19	0,76	0,30	0,51	-0,53
Волинська	0,20	0,06	0,08	0,14	0,17	0,17	0,27	0,24	0,30	0,1
Житомирська	0,57	0,18	0,14	0,13	0,14	0,15	0,19	0,04	0,10	-0,47
Закарпатська	0,45	0,08	0,01	0,05	0,58	0,01	0,25	0,19	0,27	-0,18
Івано-Франківська	3,13	0,24	0,30	0,31	0,23	0,27	3,82	1,84	2,85	-0,28
Київська	0,47	0,14	0,19	0,22	0,07	0,08	0,03	0,07	0,06	-0,41
Львівська	0,99	0,05	0,05	0,06	0,16	0,11	1,00	0,47	0,77	-0,22
Одеська	0,57	0,18	0,04	0,04	0,01	0,02	0,43	0,11	0,22	-0,35
Рівненська	1,06	0,19	0,13	0,04	0,07	0,11	0,64	0,16	0,36	-0,7
Сумська	0,70	0,38	0,33	0,33	0,26	0,22	0,68	0,39	0,48	-0,22
Чернівецька	0,50	0,21	0,21	0,22	0,14	0,17	0,80	0,49	0,63	0,13
Чернігівська	1,44	0,16	0,14	0,35	0,13	0,15	0,64	0,12	0,36	-1,08

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України [7].

сткою низькотоварної продукції, що виробляється в особистих селянських господарствах, а з іншого боку, українські прикордонні сільські території межують із прикордонними регіонами сусідніх країн-членів ЄС, що стимулює трудову еміграцію та імпорт на внутрішній ринок регіону значного обсягу споживчих товарів [11].

Порівнюючи економічні категорії, як зазначає В. Васильченко, що людський потенціал є ширшим поняттям, ніж людський капітал, оскільки вміщує можливості, які за певних обставин (мотивація, час, праця, соціально-економічні умови, якість управління державою та суспільством) реалізуються як людський капітал, і можливості, що залишаються нереалізованими [12].

Зазначимо, що економічний розвиток прикордонних територій України щодо якісних і кількісних характеристик ефективності функціонування економіки спостерігався за період 2010–2019 років, але починаючи з 2014 року частка наявного доходу населення у валовому регіональному продукті має тенденцію до зменшення на всіх прикордонних територіях України, про що свідчать дані (табл. 6).

Набуваючи розвитку шляхом Європейської інтеграції, у країні необхідно реалізувати стратегію випереджаючого рівня, що могло б гарантувати необхідні щорічні темпи зростання ВВП до 6–7% та збільшення в певний період об'ємів виробництва, що забезпечить значне підвищення рівня життя населення.

Основним макроекономічним індикатором, який характеризує рівень розвитку регіону, є валовий регіональний продукт (ВРП). Як показали розрахунки (табл. 6), соціально-економічний розвиток регіонів України досить нерівномірний. Значну частину у ВРП України складає м. Київ, також можна виділити декілька регіонів-лідерів, а ще є значна частина депресивних регіонів. Водночас суттєвих змін у розвитку регіонів упродовж трьох років не виявлено.

Щодо екологічного балансу та раціонального використання природних ресурсів, то необхідно створювати збалансованого ведення сільського господарства, зменшення наслідків антропогенного впливу та відновлення деградованих територій. Одним із ком-

понентів екологічного аспекту також має бути екологізація сільськогосподарських підприємств та залучення інвестицій в охорону та раціональне використання природних ресурсів, а ще для впровадження сучасних інноваційних підходів в агропромисловій галузі.

За даними таблиці 7, можна стверджувати, що показники динаміки інвестицій в охорону та раціональне використання природних ресурсів на прикордонних територіях України відображаються як стабільно від'ємні.

Економічна діяльність та покращення соціальної підтримки населення з метою активізації їх соціально-економічного та екологічного розвитку прикордонних регіонів, а також з огляду на прикордонне розташування, значним потенціалом конкурентоспроможності характеризуються транспорт і зв'язок, торговельно-посередницька та логістична сфера, переробна промисловість, готельно-ресторанний бізнес, туризм та рекреація. Регіональним і місцевим органам влади треба спільно розробити та реалізувати низку організаційно-економічних заходів, спрямованих на стимулювання розвитку суб'єктів господарювання цих видів економічної діяльності. Для стимулювання пріоритетних напрямів економіки необхідно переймати зарубіжний досвід.

ВИСНОВОК

Зважаючи на вищезазначене та з огляду на особливості, а також схожість проблем еколого-економічного та соціально-економічного розвитку на всіх прикордонних регіонах, що були нами досліджені, та їх інвестиційне і фінансово-ресурсне забезпечення, продуктивність праці, перспективним може стати створення й започаткування діяльності центрів інвестиційного розвитку прикордонних територій західних регіонів України. Створення однієї чи декількох таких структур дасть змогу акумулювати обмежені бюджетні можливості одразу декількох західних регіонів держави, посилити увагу та координацію діяльності з вирішення проблем покращення інвестиційного середовища, активізувати практику міжрегіонального та транскордонного співробітництва в цій сфері.

Література:

1. Кравець В.І. Перспективи забезпечення розвитку аграрного сектору фінансовими інститутами в Україні / В.І. Кравець. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1 (6). Т. 2. Полтава: ПДАА, 2013. С. 187—191.
2. Білокінна І.Д. Інституційне забезпечення розвитку аграрної сфери. URL: http://bses.in.ua/journals/2017/18_2017/9.pdf
3. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main> (дата звернення: 14.05.2021 р.).
4. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи: монографія / за ред. проф. Т.О. Зінчук. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 494 с.
5. Бородіна О.С. Комплектація розвитку аграрної сфери: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Київ, 2018. С. 211.
6. Середюк Ю.І. Особливості інновацій в сільському господарстві / Середюк Ю.І., Шматковська Т.О. Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/32132/1/169-304-305.pdf> (дата звернення: 19.05.2021 р.).
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 14.05.2021 р.).
8. Статистичний збірник "Регіони України" за 2019. Ч. I. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (дата звернення: 17.05.2021 р.).
9. Статистичний збірник "Регіони України" за 2019. Ч. II. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (дата звернення: 17.05.2021 р.).
10. Копенгагенські критерії членства в Європейському Союзі. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/vidnosini-ukrayina-yes/kopengagenski-kriteriyi-chlenstva-v-yevropejskomu-soyuzi> (дата звернення: 17.05.2021 р.).
11. Ільчук М. М. Продуктивність праці в аграрному секторі економіки України — основний чинник його розвитку / М.М. Ільчук, І.А. Коновал, М.І. Дмитрук. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2018. Вип. 284. С. 7—16.
12. Щодо інституційних чинників підвищення ефективності використання потенціалу розвитку прикордонних сільських територій західних регіонів України. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/1474> (дата звернення: 14.05.2021 р.).
13. Васильченко В.С. Управління трудовим потенціалом: навч. посіб. / В.С. Васильченко, А.М. Гриненко, О.А. Грішнова, Л.П. Керб. К.: КНЕУ, 2005. 403 с.
14. Валовий регіональний продукт за 2011 рік: стат. зб. / відп. за вип. Н.М. Смишляєва, Н.С. Соловйова, О.М. Баранов, К.Ю. Калітіна, І.С. Федоренко. 2013. 167 с.
15. Валовий регіональний продукт у 2017 році: стат. зб. / відп. за вип. Н.М. Смишляєва, К.А. Чередарик. Держ. служба статистики України. 2019. 159 с.
2. Bilokinna, I.D. (2017), "Institutional support for the development of the agricultural sector", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, [Online], vol. 18, available at: http://bses.in.ua/journals/2017/18_2017/9.pdf (Accessed 14 May 2021).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine. Official web portal of the Parliament of Ukraine. Legislation of Ukraine (2021), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main> (Accessed 14 May 2021).
4. Zinchuk, T.O. (2019), *Ahrarna polityka Yevropejs'koho Soiuzu: vyklyky ta perspektyvy: monohrafiia [Agrarian policy of the European Union: challenges and prospects: monograph]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
5. Borodina, O.S. (2018), "Complete set of agricultural development", Abstract of Ph.D. dissertation, Environmental Economics, Kyiv, Ukraine.
6. Serediuk, Yu. I. and Shmatkovs'ka, T. O. (2015), "Features of innovations in agriculture", available at: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/32132/1/169-304-305.pdf> (Accessed 19 May 2021).
7. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 14 May 2021).
8. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistical collection "Regions of Ukraine" for 2019. Part I.", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (Accessed 17 May 2021).
9. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistical collection "Regions of Ukraine" for 2019. Part II.", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (Accessed 17 May 2021).
10. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine (2021), "Copenhagen criteria for membership in the European Union", available at: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/vidnosini-ukrayina-yes/kopengagenski-kriteriyi-chlenstva-v-yevropejskomu-soyuzi> (Accessed 17 May 2021).
11. Il'chuk, M.M. Konoval, I.A. and Dmytruk, M.I. (2018), "Labor productivity in the agricultural sector of Ukraine's economy is a major factor in its development", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 284, pp. 7—16.
12. The official site of National Institute for Strategic Studies (2014), "Regarding institutional factors to increase the efficiency of using the development potential of border rural areas of the western regions of Ukraine", available at: <https://niss.gov.ua/en/node/1474> (Accessed 14 May 2021).
13. Vasy'l'chenko, V.S. Hrynenko, A.M. Hrishnova, O.A. and Kerb, L.P. (2005), *Upravlinnia trudovym potentsialom: navchal'nyj posibnyk [Labor potential management: textbook]*. KNEU, Kyiv, Ukraine.
14. State Statistics Service of Ukraine (2013), *Valovyj rehional'nyj produkt za 2011. Statystychnyj zbirnyk [Gross regional product for 2011. Statistical yearbook]*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.
15. State Statistics Service of Ukraine (2017), *Valovyj rehional'nyj produkt u 2017. Statystychnyj zbirnyk [Gross regional product in 2017. Statistical yearbook]*, Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2021 р.